

TŐZSÉR ÁRPÁD

Megyek. Mögöttem

NAPLÓFELJEGYZÉSEK 2011-BŐL

Pozsony, 2011. április 25. A tanszék folyóirat-archívumában találtam egy 2004/1-es *Debreceni Disputát*. (Nem is tudtam, hogy ilyen folyóirat is létezik.) A szám rövid vezércikke után következő írás így kezdődik: „Kundera siratja Európát”. Az írás címe: *A sivatag betemeti a helyi isteneket is*, szerzője a filozófus, Vajda Mihály. Kundera miatt kezdem olvasni a dolgozatot, aztán rájövök, hogy az nem is annyira Kunderáról és Európáról szól, hanem – miről másról beszélhet egy filozófus? – az emberről. A 21. századi *condition humaine*-ről. Az indító kérdés mindenestre Kunderától való: „Végül is mi képezi Európa egységének alapját? A középkorban a közös vallás képezte. A modern korokban, amikor a középkori Isten Deus absconditusszá alakult át, a vallás átadta a helyét a kultúrának, amely azon legfőbb értékek megvalósulása lett, amelyek által az európai emberiség megértette, megfogalmazta, azonosította önmagát.” S tovább: „A kultúra ma úgy adja át helyét, ahogy annak idején Isten adta át az övét a kultúrának. De minek és kinek adja át a helyét a kultúra?” Kundera nem tud az égető kérdésre válaszolni, pontosabban a technikát, a piacot, a tömegkommunikációt és a politikát említi lehetséges elkövetkező világgépző elemekként. Vajda ezekkel az alternatívákkal nem ért egyet, mondván, hogy ezek csak eszközök, melyeknek segítségével képesek lehetünk elérni céljainkat, de, ellentétben a vallással és a magaskultúrával, nem képesek értelmet adni életünknek. Ő a 21. század elején másként látja helyzetünket: „Az EGY, a maga parancsolatainak betartását kegyetlenül számonkérő Isten híján csak az egyedi emberhez közeli, általa nap mint nap megélhető lokális kultúrák adhatnak értelmet az átlagember véges életének – egy olyan univerzális világban, melyben ez az átlagember alapjában képtelen magát másoknak megmutatni. Hangsúlyozni szeretném: nem az elzárkózást és a másik, a mások, a másmilyenek kirekesztését célzó törzsi vallásokat állítom szembe a monoteizmusokkal. Hiszen az utóbbival is az a legfőbb bajom, hogy csak egyetlen igazságot ismer, a másik, a mások, a másmilyenek igazságát pedig nem-igazságnak tekinti. A kirekesztő kultúráknak bizonyára többféle alternatívájuk van, ilyennek vélem mindenekelőtt azokat a meditatív kultúrákat, melyekben az emberi egyed és az univerzum viszonyáról nem kinyilatkoztatott igazságok szólnak, hanem az egyénnek kell ezt illetően megvilágosodnia. De a racionális univerzalizmusra hajló földközi-tengeri kultúra sem volt eredendően monolit kirekesztő kultúra. A görög filozófiának és a mózesi zsidó racionalizmusnak, s a mindkettőt magába olvasztó páli kereszténység előzményének talán hosszú ideig riválisai voltak a politeizmusok, melyek a helyi istenek, azaz a helyi kultúrák kölcsönös egymást elismerésére épültek.” Azaz Vajda Mihály, ha jól értem az utalásait, a buddhizmust és a hozzá hasonló „meditatív kultúrákat”, valamint a „lokális isteneket”, az egykori egyiptomi, görög, római politeizmust látja az Isten és Kultúra nélküli „Semmit” követő esetleges új kultúrának, a Nietzsche által

megjósolt „sivatagosodás” („Die Wüste wächst”) lehetséges ellenszerének. S mindezzel mint hipotézissel egyet lehet érteni (nekem főleg a helyi autonómiák irányába mutató „politeizmus” rokonszenves benne), de azért halkán megjegyzem, hogy például az ókori egyiptomi „helyi istenek” sem igen voltak olyan mértékben „felcserélhetőek”, mint ahogy Vajda – főleg Jan Assmann *Mózes, az egyiptomi* című könyve alapján – véli. Mikor másfél évtizede a *Iuvenalis* című versemet írtam, s az ókori költőről adatokat gyűjtöttem, valahol egy Cinna nevű költőről azt olvastam, hogy Egyiptomban, két város verekedései során halt meg, s a két település lakói pusztán azért estek egymásnak, mert emezek az íbiszt, amazok a macskamajmot imádták.

Április 30. Útban Rimaszombat felé, az Országos Tompa Mihály Vers- és Próza-mondó Versenyre. Valami okosat kellene mondanom majd a megnyitóján. De mit?! Az az igazság, hogy ha az ilyen, a szocializmusból itt maradt ünnepegeken kell részt vennem (a szlovák nyelvnek van ezekre egy kitűnő kifejezése: *staré štruktúry* – szó szerinti fordítása: régi struktúra, de szabatos magyarsággal talán *idejétmúlt szervezési formáknak* lehetne fordítani), mindig félek kicsit, hogy mikor kiáltja el magát valaki: meztelen a király – ezekből az ünnepekből már rég oda az egykori lelkesedés! – Na, ilyesmit azért egy ünnepi szónok mégsem mondhat. Talán Vajda Mihályt idézhetném a „jó palócoknak”: „csak az egyedi emberhez közelebb, általa nap mint nap megélhető lokális kultúrák adhatnak értelmet az átlagember véges életének”. Ez szép és igaz, csak túl filozofikus, túl magasztos. Talán úgy tehetném a „batyiak” számára is emészthetővé, ha azt mondanám: ha imádkozunk, az egekben trónoló Istennel, ha verset olvasunk-mondunk, a bennünk lakó istennel beszélgetünk. Na, ebből meg a hely szelleme, a genius loci hiányzik. Kinnézek a vonatablakon: *Nová Baňa*. Újbányán vagyunk, még 150 kilométeren át gondolkodhatom, hogyan fogjam egy metaforába az európai vallások Egy Istenét, a bennünk és a versben létező Örök Transzcendenciát és a Rimaszombat nevű Hely isteneit. – Egy fiatal pár utazott eddig velem a fülkében, három pici, gyönyörű gyerekekkel. Magyarul beszéltek, itt szálltak le, egyedül maradtam. Gyönyörű idő van, s az én szeretett Garamvölgyem hegyei, erdei a suhanó vonat két oldalán napfényben fürdenek. A három gyerek egyike, egy kicsi, olyan négyéves forma lány a fülkeablaktól a folyosóablakhoz, s onnan vissza, ide-oda szaladgált, a teljes horizontot, a 360 fok teljességét akarta látni, egyszerre – mindent és mindenkit megnézett. Ha én karba tettem a kezem, ő is karba tette a karjait, komoly arccal. Kipróbálta, hogy milyen az, próbálgatta a Mindenséget.

Rimaszombat, május 2. Rimaszombat mai lakóinak kétharmada az utóbbi néhány évtizedben, a környék falvaiból költözött ide. De a falu itt már csak az azonos származás jele, szimbóluma, azaz valami múltbéli dolog. A versmondó ünnepségen megszólított két fiatalasszony, az egyik Sz. A., az egyik péterfali unokanővérem unokája, a másik az egykori szomszédunké, már hosszú évek óta itt laknak, a városban. Ők főzték, nagy kondérokban, a verseny résztvevőinek a gulyást. Örülünk egymásnak, az összetartozásunknak, s annak, hogy van közös témánk. Kicsit úgy éreztem magamat, mint a falunk régi búcsúiban, csak a sátrak hiányoztak a

térről. Péterfaláról, a „faluról”, a mi falunkról rendre múlt időben beszéltünk, mint valami időben és térben nagyon távoli eseményről, mítoszról. Pedig a település, a közösség még létezik, bármikor „haza mehetünk” bele, de mintha senkinek sem akarózna itt hagyni a várost; a faluról, úgy látszik, jobb beszélni, mint benne lakni. Álltunk az új művelődésház udvarán (egyszer sem mondom, hogy nem pontosan ott, ahol az ötvenes-hatvanas években még állt Tompa Mihály szülőháza, én még láttam a régi, rozszant, inkább viskót, mint házat), s közben arra gondoltam, valószínűleg már itt ólálkodnak, suhognak közöttünk azok az új istenek, amelyeket mi egyelőre még nem látunk, csak keresünk, majd néhány évtized múlva észlelik őket a jövőnkben 2011-re visszatekintők.

Pozsony, május 20. Találós kérdés: ki a szerzője a Népszabadság-cikknek (2011. május 18.), amelyből az alábbi részlet származik, s ki az idézetben szereplő Frau V.? – „Frau V. standpunktja (miszerint beobachtungsstelle) egyértelmű: az ellenfélnek kinézett szerzők, lapok lenácizása, goebbelsezése, akár nyikhaj-hülyegyereke-zése médiatudósként (figyelem, kódolt antiszemitizmus következik!) kóser, pc, liberális dolog, a túloldalról érkező ironikus (és önironikus) szexuális utalás viszont mélyen sérti az emberi méltóságot.” (Megfejtés: szerző = Uj Péter; Frau V. = Vásárhelyi Mária. – Hát nem édes héjanász az avaron!?)

Május 24. Az ember az ösztöneivel, reflexeivel nagyon is jól tudja, csak nem tudatosítja, hogy a „metafizikát” magában hordja. Vannak ugyanis a testében helyek, amelyeket nem mer megérinteni: fizikai létén túlnak, más hatalom alá tartozónak érzi őket. Általában a belső szerveink, zsigereink ilyenek, de például akkor is elborzadunk, ha nyílt törés esetén hirtelen a saját csontunkra látunk. – Az itt jelzett „metafizikus” testrészeinket, szerveinket általában nem látjuk, s nem is érinthetjük, de érdekes módon „metafizikus illetőségűnek” érezzük a szemünket is, amely pedig félig kint van (csak félig van bent), akár meg is foghatnánk, ha mernénk: szem-ügyben valahogy illetékteleneknek érezzük magunkat. Mintha a szemünk világát saját magunktól is félténénk, vagy még inkább: a szemünket tudat alatt nem objektív, hanem szubjektív létünk részének tartjuk. Valahogy úgy, ahogy Wittgenstein ír a szemről (illetve a szubjektumról persze, a *Tractatus*ban): „A szubjektum nem tartozik a világhoz, de ő a világ határa. Hol figyelhető meg a világban metafizikai szubjektum? Azt mondod, ugyanúgy áll a dolog, mint a szemmel és a látótérrel. De a szemet valójában nem látod. És a látótérben nincs semmi, ami arra engedne következtetni, hogy valamilyen szemből látszik. Mert a látótér nem szem alakú.” A szemnek tehát számunkra, közönséges halandók számára (a szemorvos ugyanis természetesen egészen másként észleli a szemet, mint mi) nincs fizikai léte: tömény metafizika. (S jut eszembe mindez arról, hogy a jobb szemem a műtét után még mindig nincs rendben. Sokszor ég, viszket, könnyezik, de távolról sem merem úgy kezelni, pl. hozzányúlni, a szemhéjamat lehúzni, a nyitott szememet mosni stb., mint egyéb testrészeimet.)

baj. Mondjuk az összefogó címben ott van, hogy „Haikuk”, s a cím után következő versszövegeknek nem sok közülük van a műfajhoz. Szerzőik talán úgy művelik a meglehetősen szigorú japán műformát, ahogy a hályogkovácsok régen szemet operáltak. – Más elbírálás alá esnek persze az eredeti haiku-formát tudatosan megváltoztató, „magyarosító” költők. Például Bertók László: „1999. augusztus 11-én, amikor a teljes napfogyatkozást néztük a kertünkben, megfogant bennem egy vers, amely mintha haiku lett volna. És innen datálódik történetem a haikukkal. Azután ezt a japán versformát is »magyarosítottam«, a 17 szótagú, 5-7-5 elrendezésű háromsorosokat rímekkel ölelkeztettem, és kilences csokrokba kötve címet is adtam nekik. És elneveztem őket háromkákknak” – mondja a költő a „haikuiról”. S szavaiból kiderül, hogy ő maga sem igen tartja „háromkákait” haikuknak, hiszen a japán strófaformának még a nevét is megváltoztatja. S ez így rendben is van. Azt viszont már nem tudom, rendben van-e, hogy mondjuk Kosztolányi japánból magyarított háromsorosait is haikukként népszerűsítik irodalomtörténeteink. Hiszen – ahogy maga a költő-fordító is írja – míg „Basho [Macuo Basó, a haiku japán klaszszikus, T. Á.] egyik általánosan ismert és magasztalt verse így hangzik nyersfordításban: »Régi halastó – Béka ugrik – Zsupsz«” – addig Kosztolányi fordításában ez az eredeti puszta közlés jócskán terjengőssé válik, s az eredeti haikunak szinte egyetlen tartalmi-formai jegyét sem menti át:

*Öreg halastó szendereg a langyos
magányba némán... Most beléje cuppan
loccsanva egy loncsos varangyos.*

Az eredeti 5-7-5 szótagszámú sorokból két tíz és feles és egy kilenc és feles jambusi sor lett, s a leírt helyzet „metafizikája”, amelyet a természet történéseiből kellene megsejtenünk (nevezetesen azt, hogy a béka csobbanása a vízben mintha egyáltalán nem bontaná meg a „régii halastó” teremtés előtti nyugalomát: a természet a mozgásokban is azonos önmagával), mindez itt a műfordító redundáns, magyarázkodó jelzőinek, határozóinak, igéinek a „témája”, a direkt jelentése, s ami még ennél is zavaróbb: az eredeti szöveg rímtelenségének és csupasz párhuzamainak csendjét a rímek és igék hangoskodása, mozgalmassága váltja fel, sőt az egész kis opus „üzenetét” a rímek szervezik (*langyos-varangyos*). – Nem célom itt Kosztolányi haiku-esztétikájának a vitatása, de azt azért megjegyzem, hogy valószínűleg nála kell keresnünk a csilingelő „magyar haikuk” archetípusát, annak a magyarázatát, hogy miért szinte kizárólagosan rímeselek a legjobb „haiku”-szerzőink (Bertók, Tandori) „haiku”-szövegei is (a kevésbé sikeresek tömegéről már nem is beszélve). Ami tetszik, az persze rímeselek is tetszik. Csak a rím, a fentebbiek miatt, úgy vélem, haiku-idegen elem, s ha mégis alkalmazzuk, sok mindent kizár a műformából. S végezetül három „magyar haiku” az aktuális kínálatból, a legjobbakból:

*Csattog, megcsörren,
elröpiül egy-egy bokor.
Megyek. Mögöttem.*
(Bertók László)

*Szobámba ödöng
fáradtan egy őszi légy.
„Te döngsz így?” Ó döng.*
(Tandori Dezső)

*Csak ő ismeri
az eltakart zubanást
s nem búcsúzkodik*
(Zalán Tibor)

Május 28. Akkor érek véget, mikor megszűnök naplót írni. Pontosabban: amikor véget érek, akkor megszűnök naplót írni is. Kifordítom, befordítom, így is igaz, úgy is igaz. Megjelent az *Érzékek csőcseléke*, naplóim második kötete. Ha utól akarom magamat érni (ez a kötetem három évet ölel fel az életemből, 2000-rel végződik), akkor meg kell állnom, abba kell hagynom a naplórírást. Ha minden kötetre három évet számítok, akkor a következő kötet 2004-ig, a rá következő 2007-ig, az utolsó 2010-ig fogná be a naplójegyzeteimet. Ma már 2011-et írunk. Tulajdonképpen már véget értem. Mint Fukuyama történelme. Az emberiség meg vidáman, illetve hát ha nem is vidáman, de tovább él. S én is. S így is, úgy is a történelmen túlra kerültem.

Budapest, június 2. Kiderült fölöttem kicsit az ég! Képletesen is, valóságosan is. Tegnap ugyanis szinte egész nap zuhogott a nyakamba az eső. De már a nap kezdete is rossz volt: reggel majdnem lekéstem Pozsonyban a pesti gyorsot, már mozgott, mikor felugrottam rá – már ahogy persze én tudok még ugrani! Később viszont minden szerencsésen alakult. A lemerült mobilomat a vonat végéjének a csatlakozójából töltöttem föl (csodálom, hogy a végézni kívánók közben nem törték rám az ajtót), 17:00 órakor pedig pontosan ott voltam a PIM-ben, ahol a naplóról mint irodalmi műfajról volt szó. Az elnöki asztalnál, szakértőkként, Kukorelly Endre, Szilágyi Zsófia, Cséve Anna, Tompa Mária és Kőrössi P. József ültek. S láss csodát: Móricz, Márai, Füst Milán, Szentkuthy Miklós (mint a naplóirodalom klasszikusai) neve mellett az enyém is többször elhangzott. Még megérem, hogy nem költőként, hanem naplóróként halok meg. Este a Cseh Intézetben folytatódott a „napló-triomphe-om”. Nagy és válogatott közönség tapsolt az *Érzékek csőcselékét* ismertető Szilágyi Zsófinak és az ismertetőt követő, Szigeti Lacival folytatott kérdés-feleleknek. Szigeti főleg azt firtatta, miért hiányoznak a naplófeljegyzéseimből az ún. szlovákiai magyar (nemzetiségi) létkérdések. Én meg azt próbáltam vele megértetni, hogy igen, jól tapogat, a napló első fokon valóban a létkérdések műfaja, s ha az én naplómban a nemzetiségi kérdés nem szerepel, akkor az csak egy dolgot jelenthet: számomra ez nem létkérdés. Nagy érdeklődéssel (pisszenés nélkül) hallgatta a közönség Lengyel László politikai helyzetjelentését (az ablaknál ültem, az üvegen egy légy kapaszkodott fölfelé, s én, esküszöm, hallottam a zúgását). Szinte kellemetlen volt a nagy csend. A többi bemutatott szerző többnyire fiatal srác volt, úgy ugrottak föl az elég magas emelvényre, mint a zergék, egyedül én meg Szilágyi Zsófi kerültünk hátra, a lépcsők felé. A színpadról vissza-lefelé viszont már én is ugrottam, bele is nyilallt a fájdalom a bal csípőmbe istenesen. Az aiszóposzi tanulság: tudni kell, hogy hol lehet ugrani. *Hic Rhodus, hic salta!*

Június 3. Nagy Sándor könnyebben boldogult vad csődörével, a Bukefallosszal, mint Arisztotelész a neveltjével, Nagy Sándorral, mondja, illetve írja Will Durant. Pedig, teszi hozzá, sok bennük a közös: mindketten makedónok, s Nagy Sándor

az a harcmezőn és államigazgatásban, ami Arisztotelész a bölcséletben: a zűrzavaros világ szintetizálója, rendszercsináló az elviselhetetlen káoszban. A világtörténelemben ritka az ilyen találkozás, folytatja a filozófus-történész – Goethe és Napóleon találkozását találja hasonlónak. – S mi lehet a Durant-felvetés és -példák mai tanulsága? Ma (2011-ben) azért lehetetlen a szintézis, mert a fenti tényezők közül csak a káosz van meg hozzá – se Arisztotelészünk, se Nagy Sándorunk. S mégcsak Goethénk és Napóleonunk sincs. Butulunk! A klímaváltozás (vagy mit tudom én, mi!) mintha az agysejtjeinket is pusztítaná. Nemcsak a természetet.

Június 5. Másodszor is megjártam Budapestet, ezúttal nem sok értelme volt az utamnak. (*Ezúttal az utamnak*, sic!). Mács Jósikával mentem, reggel hatkor indultunk, kocsival (Mács nyolcvanéves, de még mindig taxisofőrként megszegyenítő módon vezet), Hegyeshalomnál vonatra szálltunk, 10:00-kor már dedikáltam, a Vörösmarty téren. Persze inkább csak dedikáltam volna. Alig adtam el négy-öt példányt az *Érzékek csöcselékéből* (kettőt abból is a 81 éves földim, az 1947-ben családotól Magyarországra telepített, de inkább deportált Pelle Emil vett meg, a leányainak), úgy látszik, a gyalogolvasók nem járnak a Cseh Kulturális Intézet könyvbemutatóira. Schein Gábor üldögélt mellettem szelíd, Jézus-arcúval (szintén a Kalligram szerzője), ő meg egyetlen darabot sem adott el az *Éjszaka, utazás* című új verskötetéből. Pedig az ő könyvét a *Litera* is bemutatta, a címadó verset közölte is belőle. El is olvastam az érdekes prózaverset, melegeben, az utolsó sor szó szerint megmaradt az emlékezetemben: „Léted legyen tiszta bizalom és sóvárgás: tarts ki a készülődésben!” Hát igen, mi más a vers, ha nem kitartás a készülődésben! A költő készül a tetre, de jaj a versnek, ha írója összekeveri a versbéli tettet a közéleti aktivitással. Az *Éjszaka, utazás* fontos könyv, a költészetünkben egyre gyakrabban jelentkező *új közéletiség* divatja közepett a „közéleti vers” olyan változatát mutatja föl, amelyben a vers *megcsináltsága* a közéleti tett, s ez a tett egyben az egzisztencia megnyilatkozása is. – Vásárló csak alig lézengett a nagy, tágas téren. Három könyvet hoztam (Kosztolányi Dezső: *Könyvek és lelkek*, Jacques Roubaud: *Vala mi: fekete*, Michel Houellebecq: *A térkép és a táj*), ezeket sem a Vörösmarty téren vettem, hanem az Írók Boltjában. Kibédi Varga Áron azzal állt nekem a Kalligram-sátornál, hogy miért dobjuk vissza a kéziratait, mondván, hogy nincs pénz. Talán azt hitte, Szigeti Laci vagyok. Mindenesetre ha valóban „visszadobják” a kéziratait, rosszul teszik, Kibédi Varga Áron az irodalom „grand seigneur”-je.

Június 9. Beleolvasok Houellebecq könyvébe. Nekem való mottóval kezdődik: „Már megunt engem a világ, / S hasonlóan a világot én” (Charles d’Orleans). Képtelen vagyok az első (igen rövid) fejezetnél tovább vergődni. Egy Jed nevű festő meg akarja festeni Jeff Koons portréját, de sehogyan sem sikerül neki: „Koonsszal nem stimmel valami... valamiféle kettősséget hordozott magában, valami feloldozhatatlan ellentmondást a közönséges sunyiság és az aszketikus megszállottság között”. Erről Raffael Sándor, Marian Cozma, a román kézilabdázó gyilkosa jut eszembe. A napokban interjút készített vele a tévé (Marian Cozmával, aki pedig természetesen sokkal jelentősebb személyiség volt, mint Raffael, bezzeg nem készült interjú, míg élt!), tanulmányozgattam a gyilkos arcát: nem stimmel rajta vala-

mi! Sokáig nem tudtam, mi, aztán rájöttem: a mosolya ambivalens, a fogával mosolyog. Farkasmosoly, mondtuk gyermekkoromban az ilyen mosolyra. Azaz az ilyen mosoly nem mosoly, hanem fenyegető vigyor. – S ha már itt tartunk: senki sem figyelt föl rá, hogy a veszprémi kézilabdázók csapatában egy sport-Közép-Európa-modell volt kialakulóban. Román, szerb, horvát, magyar kézilabdázók játszottak ugyanabban a keretben, nagy egyetértésben. S ezt a Közép-Európát verte szét a gyilkos indulatú enyingiek húsztagú hordája egyetlen éjszaka.

Június 18. Olvasom az *Átváltozások* című világirodalmi folyóirat egyik régebbi (1995/5.) tematikus számát. (Létezik még egyáltalán ez az egykor szépreményű lap?) A címlapján ez áll: *Vladimír Holan – pseudo-Nietzsche*. Érdekesen alakul és válik íme egyre teljesebbé a nagy cseh költő magyar képe is, de egy markáns vonás még mindig hiányzik a portréről: a 2. világháború után Holan is a „felszabadulás” bódulatába esett, s – a bódulatot a „szláv testvériséggel” is felturbózva – 1945-ben és 1947-ben összesen négy versgyűjteményben ünnepelte az orosz katonák „önfeláldozó hősiességét” és magát Sztálint. Az *Átváltozások* Holan-összeállítása ezt a Holant nem ismeri. A cseh irodalomkritikusok viszont kérérlhetetlenül helyre teszik a botlásait is a „pseudo-Nietzschének”: az említett köteteket általában „politikai naivságnak” minősítik, de van, aki egyenesen „propagandista zelótizmusnak” bélyegzi őket (Peter Steiner). – Egy Holannal készült interjú is van az *Átváltozásokban*, s benne ilyen kitétel: „A német megszállás idején minden szó titkosítás is volt egyben. Ez az ajánlás [egy Hlebnjikovnak ajánlott versről van szó, T. Á.] az oroszok iránti szimpátiát is kifejezte”. Ezt az „oroszok iránti szimpátiáját” még jóval 1945 után, a hatvanas évek közepén is „kifejezi” a költő. Akkor, amikor már egyre nyilvánvalóbb volt, hogy nincs nagyon ok a hálálkodásra. A négy kötet egyikének ugyanis ez a címe: *Děk Sovětskému svazu* (Hálaadás a Szovjetunióknak), s a kötetek – *Rudoarmějci* (Vöröskatonák) cím alatt összefogva – 1965-ben második kiadásban is megjelennek. Csaknem egyidőben a jugoszláv (montenegrói) Milovan Đilas könyvével, a *Találkozások Sztálinnal* című művel, amely kegyetlenül lerántja a leplet a „nagy szláv testvér” mítoszáról. A szerző elmondja benne pl., hogy az „orosz hősök” a háború során és után 1219 jugoszláv nőt erőszakoltak meg. Lehetséges lenne, hogy cseh nőt egyet sem? S ha csak feleannyit, mint jugoszlávot, akkor az már bocsánatos bűn volt? Hisz a szláv testvériségen belül történt? Jó, legyen! De megkérdezte-e valaki a megerőszakolt cseh nőket (ha csak egynehányan voltak is), hogy mi a véleményük az ilyenfajta testvériségről? Vladimír Holan biztosan nem kérdezte meg. Ellenkező esetben nem adatta volna ki újból (vagy nem engedte volna kiadni) a négy ominózus kötetet. – S még valami: három évvel a *Vöröskatonák* című gyűjteményes kötet megjelenése után, 1968. augusztus 20-án a „nagy szláv testvér” 6300 tankkal, 2000 ágyúval és 800 repülővel jelent meg az akkori Csehszlovákiában „nagyságát” bizonyítani: fél millió „vöröskatona” fojtotta vérbe az ún. prágai tavaszt. Sok-sok cseh író tiltakozott elkeseredve (írásukkal és aláírásukkal) az ország nyílt és brutális szovjet megszállása ellen. Vladimír Holan hallgatott. – Mindez természetesen semmit sem von le költői életműve értékeiből, de életrajzából ezek a tények sem hiányozhatnak.

Július 3. Tegnap Nyitrán voltam, találkozóm volt az egykori tanítványaimmal. Az „osztályfőnöki óra” megnyitójában kb. a következőket mondtam:

Kedves, barátaimmá, kollégáimmá komolyodott egykori tanítványaim!

Az 1996-os, húszéves találkozómon álltam így előttetek utoljára, s emlékszem, akkor azon écelődtem, hogy milyen rejtélyes útvesztő is a magyar nyelv, hogy probléma nélkül mondhatom, „kedves barátaim”, de azt már nem, hogy „kedves barátnőim”, mert egyrészt, sajnos, nem lenne igaz, másrészt viszont a tisztelt férjek sérelmezhetnék az ilyenfajta kétértelműségeket.

Ennek a poénnak a folyójába nem léphetek bele még egyszer, hadd kezdjem tehát a mai találkozónk megnyitóját egy más elmésséggel, mondjuk azzal, hogy a „messziről jött ember azt mond, amit akar”. Az elkövetkező néhány órában ugyanis mondani fogunk magunkról ezt-azt, mesélgetünk egymásnak, elmondjuk, hogy 1996 óta, azaz azóta, hogy utoljára találkoztunk, milyen hősi tetteket vittünk végbe, esetleg milyen kudarcok, keservek értek bennünket. Tizenöt év is nagy idő, nagy tér, elmondhatjuk, hogy mi is messziről jöttünk, s ma már azt mesélhetünk magunkról, amit akarunk, nincs, aki mondanivalónk hitelét ellenőrizhetné.

Csakhogy.

Ha valamit elmesélünk, az egyfajta virtuális térben és időben újra megtörténik. Azaz a meséknek mindig külön igazságuk van. Mesélgessünk hát fesztelenül, gátlátalanul, történjenek meg újra az egykor volt dolgok. S ha valakivel nagyon elszalad a ló, ne mosolyogjunk rajta, ne igyekezzünk leleplezni: ő így élte meg az egykori közös s nem közös időket, mi meg másként.

De mielőtt a mesedélutánunk elkezdődne, tartsuk be a napirendet, s megkérem H. M.-et, a csoportunk egykori mindenest, szervező géniuszát, hogy ellenőrizze a jelenléte.

Az expozém és a sztereotip névsorolvasás után a résztvevők beszámolóit következők az elmúlt tizenöt év történetéről. – Jól éreztem magamat, megfürdött a lelkem az okos, sokszor torokszorítóan drámai életvallomásokban. S akármennyire személyesek, családiak és regionálisak voltak ezek a vallomások, azt éreztem bennük, amit Gottfried Benn így fogalmaz meg egyik versében: A világ mint önisméret. Örültem a komoly tanárokká, felelős gondolkodókká cseperedett egykori tanítványaimnak.

Július 27. Babiczky Tibor a Népszabadságban *Színvonalas tévedés* című kritikában marasztalja el az egyik jeles költőnket. Ilyen alapon a jelenkori magyar költészetnek legalább a fele *színvonalas tévedés*. A probléma tehát nem egyszerű. A *tévedés* feltételezi az etalon-igazságot, a szilárd viszonyítási pontot. A vers struktúrája azonban ezt nem ismeri: ott mindig a megelőző kijelentés, motívum, strukturális elem az „etalon”, az újabb motívum, újabb elem mindig attól rugaszkodik el. Azaz a véletlennek az alkotásban legalább olyan szerepe van, mint a teremtésben volt és a mindenkori evolúcióban van. Egy mű (vagy egy életmű) *egésze* azonban mégis lehet tévedés: akkor, ha az nem mű, nem létszerű képződmény.